ISSN 2654-2366

Archive

Archive Offprint

ARCHIVE

Open Access Scientific Journal

ISSN 2654-2366

Volume 6 – 2010 Offprint

Volume No: Archive Volume 6, 2010
Editor: K. Kalogeropoulos
Date: November 30, 2010

Παραπομπή ως: Μαστοράκη, Α. 2010, "Ο Ρομαντισμός στη λογοτεχνία," *Archive* 6 (30 Νοε): 26-29 DOI: 10.5281/zenodo.4553509

Ο Ρομαντισμός στη λογοτεχνία

Λέξεις κλειδιά: *honnête homme, Γκαίτε, Καντ, Λαμαρτίν, Λεοπάρντι, ποιητικό υποκείμενο, ρομαντισμός, Φίχτε, Χέρντερ*

Α. Μαστοράκη, (MSc) στην Συστηματική Φιλοσοφία

Abstract
Eighteenth century΄s turn found the old continent in a state of generalized crisis. New theories emerged, which brought to the fore individuality and idealism, as a reaction to the rationality and absolute truths of the Enlightenment. Kant's obsession with the domination of free will, Fichte's theory of knowledge, Herder's introduction of the concept of expressionism and the idea of *belonging* sowed the seeds of change that bore fruit in the nineteenth century. In this climate of uncertainty and existential agony, the first calls for a return to the traditional values and morals, to the folk tradition and to nature were heard. The child of the fertilization of all these factors was an extremely creative intellectual movement that, centered on Germany, England and France, swept all European countries in the first half of the nineteenth century and was called Romanticism.

Το γύρισμα του 18ου αιώνα βρήκε την γηραιά ήπειρο σε μια κατάσταση γενικευμένης κρίσης. Οι γρήγοροι ρυθμοί αστικοποίησης και εκβιομηχάνισης των ευρωπαϊκών χωρών, μετά την διάσπαση της φεουδαρχικής κοινωνίας, είχε ως αποτέλεσμα μια σειρά ραγδαίων εξελίξεων σε οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό επίπεδο. Οι έντονες οικονομικές ανακατατάξεις οδήγησαν σε σημαντική πτώση του βιοτικού επιπέδου ενός μεγάλου μέρους του πληθυσμού. Το γεγονός αυτό είχε ως επακόλουθο την έκρηξη και εξάπλωση διαφόρων επαναστατικών κινημάτων με κοινωνικά αιτήματα, με αποκορύφωμα την Γαλλική Επανάσταση του 1789, γεγονός που οδήγησε στην διάδοση των ιδεών της ελευθερίας και της ισότητας.

Σε πνευματικό επίπεδο νέες θεωρίες έκαναν την εμφάνισή τους, οι οποίες έφεραν στο προσκήνιο την ατομικότητα και τον ιδεαλισμό, ως αντίδραση στον ορθολογισμό και τις απόλυτες αλήθειες του Διαφωτισμού. Η εμμονή του Kant στην κυριαρχία της ελεύθερης βούλησης[1], η θεωρία της γνώσης του Fichte[2], η εισαγωγή από τον Herder της έννοιας του εξπρεσιονισμού και της ιδέας του *ανήκειν*[3], έριξαν τους σπόρους της αλλαγής που απέδωσαν καρπούς τον 19ο αιώνα. Μέσα σε αυτό το κλίμα αβεβαιότητας και υπαρξιακής αγωνίας, ακούστηκαν και οι πρώτες εκκλήσεις για επιστροφή στις πατροπαράδοτες αξίες και ήθη, στην λαϊκή παράδοση και στη φύση. Το τέκνο της γονιμοποίησης όλων αυτών των παραγόντων ήταν ένα εξαιρετικά δημιουργικό πνευματικό κίνημα που, με επίκεντρο την Γερμανία, την Αγγλία και την Γαλλία, σάρωσε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες κατά το πρώτο ήμισυ του 19ου αιώνα και ονομάστηκε Ρομαντισμός.

Οποιαδήποτε προσπάθεια έχει γίνει για να αποδοθεί ένας σαφής ορισμός για τον Ρομαντισμό έχει οδηγήσει σε αποτυχία[4]. Ο Berlin, εξάλλου, ισχυρίζεται ότι «ο ρομαντισμός αντιπροσωπεύει καθετί και συνάμα το αντίθετό του»[5]. Μολαταύτα, θα επιχειρήσουμε να περιγράψουμε ορισμένα βασικά

---

1 Berlin 2002, 121.
2 Berlin, 2002, 153.
3 Berlin, 2002, 105.
4 Furst 1974, 9.
5 Berlin 2002, 209.

ιδεολογικά χαρακτηριστικά και θέματα, τα οποία εμφανίζονται κοινά στους πρωταγωνιστές αυτού του κινήματος.

Το 1817 ο Coleridge ορίζει την ποίηση ως το προϊόν «εκείνης της συνθετικής και μαγικής δύναμης, στην οποία έχουμε αποκλειστικά επιφυλάξει το όνομα της φαντασίας»[6] (). Με τον ορισμό αυτό δίνει το στίγμα της λογοτεχνικής παραγωγής που εντάσσεται στα πλαίσια του ρομαντικού κινήματος. Αντιτιθέμενοι στις κλασικές επιταγές ορθολογικής και μιμητικής απεικόνισης της πραγματικότητας[7], οι ρομαντικοί συγγραφείς εξυψώνουν ως απόλυτο ιδανικό την έκφραση των εσωτερικών συναισθημάτων μέσω της ευαισθησίας, της προσωπικής ματιάς για τα πράγματα και της δημιουργικής φαντασίας. Επιπλέον, «*στον καθ' όλα τέλειο 'honnête homme', αντιπαραθέτουν ένα ανήσυχο πλάσμα που επαναστατεί ενάντια στον κόσμο και την κοινωνία και βρίσκεται σε μια συνεχή ψυχική ανισορροπία*»[8]. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, ο ρομαντικός λυρισμός αναδεικνύει ήρωες ανήσυχους και μελαγχολικούς, πλημμυρισμένους από το αίσθημα της απελπισίας, από το αίσθημα του μοιραίου και του ανολοκλήρωτου, που πολλές φορές μετατρέπεται σε ευχή θανάτου[9]. Σε αντιστοιχία, οι ρομαντικοί ποιητές –των οποίων οι ήρωες λειτουργούν ως *alter ego* τους- εκτιμούν την ακεραιότητα, την ειλικρίνεια και την αφοσίωση σε κάποιο ιδεώδες, για το οποίο αξίζει κανείς να θυσιάσει τα πάντα, ακόμα και τον ίδιο του τον εαυτό[10]. Τέχνη και ζωή, άλλωστε, είναι για τον ρομαντικό άνθρωπο έννοιες αδιαχώριστες. Έτσι, στα πλαίσια του ρομαντικού κινήματος ο αυθορμητισμός, η ειλικρινής έκφραση και η αυθεντικότητα της ατομικής εσωτερικής αλήθειας αποτελούν τα αποκλειστικά κριτήρια για την εκτίμηση κάθε έργου τέχνης, το οποίο, με τον μοναδικό του χαρακτήρα, οφείλει να εκφράζει το προσωπικό βίωμα του δημιουργού του.

Χαρακτηριστικό των ρομαντικών συγγραφέων είναι το συναίσθημα της νοσταλγίας μιας ανεπιτήδευτης παρελθούσας εποχής, που οδηγεί στο ενδιαφέρον για την παραδοσιακή αγροτική κοινωνία, για την ιδιαίτερη ιστορία κάθε λαού και για τον Μεσαίωνα. Πολύ συχνά αντλούν τα θέματά τους από τις λαϊκές παραδόσεις, την εθνική ιστορία κάθε χώρας και τους μεσαιωνικούς θρύλους[11]. Συχνότερα δε, ενδιαφέρονται για εκείνες τις δοξασίες που περιέχουν υπερφυσικά στοιχεία, καθότι αυτά συνάδουν με «τη ρομαντική αντίληψη της ενορατικής δύναμης της καλλιτεχνικής φαντασίας, με την οποία ο ποιητής εκφράζει την 'υπερβατική αλήθεια', πέρα από την επιφανειακή πραγματικότητα του κόσμου»[12].

Ο Γκαίτε, επί παραδείγματι, στο ποίημά του *Το Εξωτικό* αντλεί το θέμα του από τις κελτικές και τευτονικές παραδόσεις της Βόρειας Ευρώπης[13]. Ο υπεραισθητός κόσμος των αερικών της λαϊκής παράδοσης συνδυάζεται με την ρομαντική πίστη σ' εκείνη την ανομολόγητη δύναμη που υποβόσκει κάτω από τη φυσική τάξη των πραγμάτων για να δημιουργηθεί ένα λυρικό ποίημα επικού χαρακτήρα. Σε αυτή τη ρομαντική μπαλάντα, το μοτίβο «*του νεκρού καβαλάρη, που πορεύεται σε ένα μελαγχολικό νυχτερινό τοπίο συνοδεύοντας έναν ζωντανό, στο 'Εξωτικό' παραλλάσσεται για να περιγράψει τον απελπισμένο αγώνα της πατρικής αγάπης απέναντι σε έναν υπέρτερο αντίπαλο*»[14]. Πατέρας και παιδί, έφιπποι τα μεσάνυχτα, έρχονται αντιμέτωποι με τις κρυφές σατανικές δυνάμεις της φύσης σε έναν άνισο

---

[6] Βελουδής 1997, 63-4.

[7] Benoit-Dusausoy & Fontaine 1999, 349.

[8] Γκότση & Προβατά 2000, 49.

[9] Οι ακραίες αυτές διαστάσεις που πήρε το ρομαντικό κίνημα οδήγησαν στον χαρακτηρισμό του ως 'αρρώστια του αιώνα'. Βλ. Benoit-Dusausoy & Fontaine 1999, 345.

[10] Berlin 2002, 37

[11] Γκότση & Προβατά 2000, 55-6

[12] Δράκου, Εισαγωγικό Σημείωμα, διαθέσιμο online.

[13] Αν και ο Γκαίτε παραδοσιακά δεν κατατάσσεται στους ρομαντικούς ποιητές, εντούτοις έγραψε το συγκεκριμένο ποίημα κατά τη διάρκεια της θητείας του (1770-1785) στο προ-ρομαντικό κίνημα *Sturm und Drang*.

[14] Βαγενάς 1999, 65.

αγώνα. Η δραματική ένταση κλιμακώνεται με την επιμονή του πατέρα σε μια συνειδητή ψευδαίσθηση[15], ότι πρόκειται μόνο για ξεγελάσματα της φύσης, για να κορυφωθεί στους δύο τελευταίους στίχους: *φθάνει στη θύρα του… ωιμέ το γιο του κρύο στον κόρφο του, νεκρό κρατεί*[16].

Οι σκοτεινές δυνάμεις που κρύβει η φύση είναι μόνο ένας από τους τρόπους, με τους οποίους η τελευταία εμφανίζεται στα έργα των ρομαντικών ποιητών. Συχνά αναλαμβάνει τον ρόλο της παρήγορης και έμπιστης φίλης που συμπαραστέκεται στις απελπισμένες ψυχές και διαφυλάσσει τις αναμνήσεις των ευτυχισμένων στιγμών των οποίων υπήρξε μάρτυρας[17]. Με τον τρόπο αυτό, λόγου χάριν, αντιμετωπίζει την φύση ο Λαμαρτίν στο ελεγειακό ποίημά του *Η Λίμνη*. Πλημμυρισμένος από μια γλυκιά και ονειροπόλα μελαγχολία, ο ποιητής προσφεύγει στην αιώνια φύση για παρηγοριά[18]. Ένα χρόνο μετά από τις όμορφες στιγμές που αναθυμάται ο ήρωας, όταν με την αγαπημένη του χαίρονταν την αγάπη τους πλάι στα αγριεμένα νερά της λίμνης, ικετεύοντας τον χρόνο να παγώσει για πάντα την ευτυχισμένη στιγμή, έρχεται και πάλι στην ακρογιαλιά με μια νέα παράκληση. Η αγαπημένη του στο μεταξύ έχει πεθάνει και τώρα ζητά από την λίμνη και το φυτικό βασίλειο που την περιβάλλει να κρατήσουν αιώνια την ανάμνηση της φλογερής τους αγάπης:

ό,τι στην πλάση έχει αίσθηση, πνοή, νοημοσύνη
όλα να λένε: «Αγάπησαν, τα μαύρα, φλογερά!»[19].

Με αυτόν τον τρόπο, ο ποιητής «*στοχάζεται το πρόσκαιρο της επίγειας ευτυχίας, και προσπαθεί να ξεπεράσει το αίσθημα της μοναξιάς και την ιδέα του τελικού αφανισμού με την πίστη σε μια υπεργήινη πραγματικότητα, πίστη που διασαλεύεται εντούτοις από στιγμιαίες εκρήξεις απελπισίας*»[20].

Το μοτίβο του θανάτου, είτε με τη μορφή της νεκρής αγαπημένης, όπως στη *Λίμνη*, είτε με τη μορφή του νεκρού παιδιού, όπως στο *Εξωτικό*, είτε με πλείστες όσες μορφές, επανέρχεται συχνά στα ρομαντικά ποιήματα για να δηλώσει την αγωνία των ποιητών απέναντι στο πεπερασμένο της ζωής και την αμείλικτη φθορά του χρόνου. Η συνεχής πάλη με αυτήν την δαιμονική μορφή του χρόνου, ο οποίος παρέρχεται τάχιστα και αφανίζει τα πάντα ανεπιστρεπτί, οδηγεί τους ποιητές σε μια αίσθηση πρόωρης γήρανσης[21]. Άλλοτε πάλι στέκουν εκστατικοί μπροστά στην ενατένιση του απείρου του χώρου και του χρόνου, επιδιώκοντας να ταυτιστούν συναισθηματικά με το αίσθημα της αιωνιότητας.

Εναργές παράδειγμα το ποίημα Το *Άπειρο* του Λεοπάρντι. Η φύση είναι και εδώ παρούσα, αυτήν την φορά ως σημείο εκκίνησης και ως πρόφαση για την έκφραση της φιλοσοφικής ανησυχίας: από το στοχασμό για την γενέθλια γη, περνά στον ίλιγγο του άπειρου που το φαντάζεται[22]. Αγναντεύοντας έναν μικρό αγαπημένο λόφο, παρατηρεί μια συστάδα δέντρων που τού κρύβουν τον μακρινό ορίζοντα. Το γεγονός λειτουργεί ως εφαλτήριο για να οραματιστεί *«τις αχανείς εκτάσεις τ' ουρανού και την υπερκόσμια γαλήνη»*[23]. Βυθισμένος σε αυτή την αίσθηση του απείρου, αισθάνεται να ταυτίζεται με το αιώνιο, το παρελθόν και το μέλλον, το χθες και το σήμερα, *«τις σβησμένες εποχές, και τη δική μας που*

[15] Βαγενάς 1999, 65.
[16] Το απόσπασμα του *Εξωτικού* προέρχεται από τη μετάφραση του Ιωάννη Παπαδιαμαντόπουλου (Ζαν Μορεάς).
[17] Benoit-Dusausoy & Fontaine 1999, 55.
[18] Benoit-Dusausoy & Fontaine 1999, 354.
[19] Το απόσπασμα της *Λίμνης* προέρχεται από τη μετάφραση του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη.
[20] Βαγενάς 1999, 88.
[21] Γκότση & Προβατά 2000, 50.
[22] Benoit-Dusausoy & Fontaine 1999, 364.
[23] Τα αποσπάσματα του *Απείρου* προέρχονται από την μετάφραση του Νάσου Βαγενά.

ζει και πάλλεται». Όπως γράφει ο ίδιος στα *Ανάλεκτά* του, «μερικές φορές η ψυχή επιθυμεί μια περιορισμένη θέα», όπως εν προκειμένω η συστάδα των δέντρων, αφού έτσι κινητοποιείται η φαντασία και απελευθερώνεται πλήρως η επιθυμία του απείρου, γεγονός που οδηγεί τον άνθρωπο στην υπέρτατη αίσθηση της ευτυχίας που ταυτίζεται με το αίσθημα της υπέρβασης του χρόνου και της φθοράς[24]. Εκείνο, με άλλα λόγια, που έχει σημασία δεν είναι η ομορφιά του τοπίου, αλλά «*το καινούριο βλέμμα που το ζωντανεύει και ανακαλύπτει ανυποψίαστους ορίζοντες*»[25].

Αναφέρθηκε ήδη ότι οι ήρωες των ρομαντικών έργων αντιπροσωπεύουν το *alter ego* των δημιουργών τους. Στην προκειμένη περίπτωση, τόσο στην *Λίμνη* του Λαμαρτίν όσο και στο *Άπειρο* του Λεοπάρντι, το ποιητικό υποκείμενο ταυτίζεται απόλυτα με τον ίδιο τον ποιητή μέσω μιας ζωντανής πρωτοπρόσωπης αφήγησης. Το γεγονός αυτό εδράζεται στην ιδιαίτερη σημασία που απέδιδε ο ρομαντισμός στην έκφραση υποκειμενικών συναισθημάτων και στην αναγωγή του Εγώ σε απόλυτο αντικείμενο ενδιαφέροντος. Αντίθετα με τον κλασικό συγγραφέα, «που δεν άφηνε ποτέ να διαφανούν τα δικά του συναισθήματα, ο ρομαντικός συγγραφέας εκμυστηρεύεται στον αναγνώστη του τόσο τις χαρές όσο και τις λύπες του, σε μια έξαρση λυρισμού»[26]. Από την άλλη, στο *Εξωτικό*, ως ποιητικό υποκείμενο φανταζόμαστε έναν λαϊκό βάρδο που απαγγέλλει παραδοσιακές μπαλάντες. Για μια ακόμα φορά οι δεσμοί του ρομαντικού κινήματος με την λαϊκή παράδοση γίνονται ιδιαίτερα εμφανείς.

Αντί επιλόγου, θα κλείσουμε τη συνοπτική αυτή παρουσίαση για τον ρομαντισμό με τις σκέψεις του Berlin για την ουσία του κινήματος: «Όλες αυτές οι προσπάθειες κατάκτησης του εξωτικού, του παράξενου, του ξένου, του ασυνήθιστου, όλες αυτές οι προσπάθειες απόδρασης από το εμπειρικό πλαίσιο της καθημερινής ζωής, όλες αυτές οι προσπάθειες συγγραφής φανταστικών ιστοριών που πραγματεύονται μεταμορφώσεις και μετασχηματισμούς, που είναι αλληγορικές ή συμβολικές, ή περιέχουν κάθε λογής συγκαλυμμένες και απόκρυφες αναφορές, αυτή η αλλόκοτη και ερμητική εικονοποιία που προβληματίζει εδώ και χρόνια τους κριτικούς – όλες αυτές οι προσπάθειες είναι προσπάθειες επανόδου, είναι όλες προσπάθειες νόστου ή επιστροφής του συγγραφέα σε ό,τι τον κατατρύχει: «*πρόκειται για την αέναη Sehnsucht των ρομαντικών, για την αναζήτηση του γαλάζιου άνθους, όπως έλεγε ο Novalis. Και η αναζήτηση του γαλάζιου άνθους είναι είτε μια προσπάθεια ν' απορροφήσει κανείς το άπειρο, να ενοποιηθεί με αυτό, είτε μια προσπάθεια να διαχυθεί μέσα σε αυτό*»[27].

Βιβλιογραφία

Βαγενάς, Ν., κ.ά. (επιμ.), 1999. *Νεότερη Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία*, ΟΕΔΒ.
Βελουδής, Γ. 1997. *Γραμματολογία*, Αθήνα: Δωδώνη.
Berlin, I. 2002. *Οι ρίζες του ρομαντισμού*, Αθήνα: Scripta.
Benoit-Dusausoy, A. & G. Fontaine, (επιμ.), 1999, *Ευρωπαϊκά Γράμματα: Ιστορία της Ευρωπαϊκής Λογοτεχνίας*, τόμ. Β΄, Αθήνα: Σοκόλης,.
Γκότση Γ., Προβατά Δ. 2000. *Ιστορία της Ευρωπαϊκής Λογοτεχνίας*, Πάτρα: ΕΑΠ.
Δράκου, Γ. (επιμ.), Εισαγωγικό Σημείωμα για το Εξωτικό του Γκαίτε, στον δικτυακό τόπο http://www.komvos.edu.gr/diaglossiki/POETRY/GOETHE/Goethe.htm.
Furst L. 1974. *Ρομαντισμός*, Αθήνα: Ερμής.

[24] Βαγενάς 1999, 95.
[25] Benoit-Dusausoy & Fontaine 1999, 365.
[26] Γκότση & Προβατά 2000, 48-9.
[27] Berlin 2002, 168-169.

ARCHIVE ISSN 2654-2366 EBE/NLG